

Sipehsâlâr Risâlesinde Bulunan Mevlânâ'ya Ait Şiirlerin Değerlendirilmesi

Evaluation of Rumi's Poems in the Treatise of Sipahsalar

Kâmuran BOZKURT¹

Öz

Şair ve mutasavvif Mevlânâ Celâleddin (ö. 672/1273) hakkında günümüze kadar pek çok eser kaleme alınmış ve alınmaya da devam etmektedir. Bunlardan onun hayatı, düşünce dünyası ve çevresindekiler hakkında bilgi veren eserlerin temel kaynaklarının başında hiç şüphesiz Mecdüddin Feridûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr'ın yazmış olduğu "*Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkib-i Hazret-i Hüdâvendigâr*" adlı menâkıbnâme gelmektedir. Sipehsâlâr'ın kendi ifadesine göre kırk yıl Mevlânâ'nın hizmetinde bulunması dolayısıyla da anlattıklarının kendi gözlemlerine ve onun çevresinde bulunan kimselerden yaptığı rivayetlere dayanması bu eserin Mevlânâ araştırmalarında mümtaz bir yer ihraz etmesine sebep olmuştur. Ayrıca bu yazarın Mevlânâ'nın babası Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled'in hayatına, şeceresine, Belhî terk etme nedenine ve o dönemin sosyal ve tarihi olaylarına ışık tutması ile Şems'in Konya'ya gelişi ve sonrasında yaşananları bir şahit olarak aktarması bakımında da ehemmiyeti haizdir. Bir mukaddime ve üç bölümden oluşan ve mensur-manzum karışık yazılan *Sipehsâlâr Risâlesinde* başta Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Ma'nevî* ve *Külliyât-ı Divân-ı Şems'i* ile Sultan Veled'in *Velednâme* adlı eserleri olmak üzere birçok şairin eserlerinden şiirler bağlama uygunluğu itibarıyla nakledilmiştir. Bu çalışmada Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Ma'nevî* ve *Külliyât-ı Divân-ı Şems* adlı eserlerinden iktibas edilen beyit ve gazellerin esere katkısı ve bu şiirlerden bazılarının sebep-i vürûdu olarak belirtilen olayların değerlendirilmesi üzerinde durulmuş, ayrıca *Sipehsâlâr Risâlesinin* muhtevası, üslubu ve kendisinden sonraki eserlere etkisi incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Mevlânâ Celâleddin, Mecdüddin Feridûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr, Sipehsâlâr Risâlesi, Mesnevî-i Ma'nevî, Külliyyât-ı Divân-ı Şems

ABSTRACT

Many works have been written about the poet and mystic Rumi (d. 672/1273) and continue to be written. Among these, the main source of works that provide information about his life, world of thought, and those around him is undoubtedly the hagiography called "*Risâle-i Sipahsâlâr der-Menâkib-i Hazret-i Khudâvendigâr*" written by Majduddin Fereydoun bin Ahmed Sipahsalar. According to Sipahsalar he served in Rumi for forty years and the fact that what he said was based on his observations and narrations from people around him caused this work to occupy a distinguished place in Rumi studies. In addition,

¹Tahran Üniversitesi Fars Dili ve Edebiyatı
Doktora Mezunu, Tahran, İran

ORCID: K.B. 0009-0004-0440-7251

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Kâmuran Bozkurt (Dr.),
Tahran Üniversitesi Fars Dili ve Edebiyatı Doktora
Mezunu, Tahran, İran
E-posta: kamuran_bozkurt@yahoo.com

Başvuru/Submitted: 03.02.2024

Revizyon Talebi/Revision Requested:
26.03.2024

Son Revizyon/Last Revision Received:
03.06.2024

Kabul/Accepted: 11.06.2024

Atıf/Citation: Bozkurt, Kâmuran. "Evaluation of Rumi's Poems in the Treatise of Sipahsalar." *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 45 (2024), 293-318.
<https://doi.org/10.26650/jos.1431007>

this author sheds light on the life of Sultanul-Ulama Bahaeddin Wold, the father of Rumi, his genealogy, the reason for his departure from Balkh, the social and historical events of that period, the arrival of Shams in Konya and what happened after that. In this treatise, which consists of an introduction and three parts and is written in mixed prose and verse, poems from the works of many poets, especially Rumi's Masnavi, Divan-i Shams-i Tabrizi, and Sultan Walad's Waladnâme, are quoted in terms of their suitability to the context.

In this study, the contribution of the couplets and ghazals quoted from Rumi's works Masnavi and Divan-i Shams-i Tabrizi to the work and the evaluation of the events stated as the reason for some of these poems are emphasized. In addition, the content, style and influence of the Sipahsalar Treatise on subsequent works are examined.

Keywords: Rumi, Majduddin Fereydoun bin Ahmed Sipahsalar, Risâla-i Sipahsâlâr, Masnavi, Divan-i Shams-i Tabrizi

EXTENDED ABSTRACT

Until today, many works have been written about the great Sufi Jalâl al-Dîn Muḥammad Rûmî (d. 672/1273). Among these, "Risâla-i Sipahsâlâr der-Menâkib-i Hazret-i Khudâvendigâr" is the first and most important of the Masnavis written by Sultan Walad (d. 712/1312), as it is a first-hand source, apart from his famous work called Waladnâme. The author of the work, Majduddin Fereydoun bin Ahmed Sipehsalar, according to his statement, served Rumi for forty years and was the first person, other than Sultan Walad, to write an independent work in this field, touching on the subject of Rumi's life, teachings and caliphs. Another feature of this work is that some of the information it provides is not mentioned in Rumi's works or the works of his son Sultan Walad. In this sentence, Fereydoun bin Ahmed is the first to mention Rumi's birth date without specifying the month.

The author, about whom there is very little information in the sources, was the son of one of the Anatolian Seljuk commanders named Ahmed. He attended the conversation meetings of Sultanü'l-ulemâ Bahaeddin Veiled at an early age, and after the death of his father, he obtained the title of sipehsâlâr, but after a while he left this position and joined Melana. It has been reported that he was a disciple.

This work consists of an introduction and three sections. The first part of the work is devoted to Rumi's father, Sultanul-Ulama Bahaeddin Walad. In this section, important issues such as Bahaeddin Walad's lineage dating back to the first caliph Abu Bakr, the historical events of his time and turmoil among scholars and his coming to Anatolia due to leaving Balkh are discussed.

The second part which is devoted to Rumi is the longest section of the treatise. In this section, Rumi's life is discussed from different angles, his worship and asceticism are mentioned, and why he performs sema and recites poetry are explained.

The last chapter is devoted to Rumi's conversation companions, disciples, and caliphs. Information about the lives, lifestyles, spiritual positions, and ranks of personalities such as Burhanuddin Tirmizi, Shams-i Tabriz, Salah al-Din Zarkub, and Husameddin Chelebi has been given.

The Sipehsalar Treatise, the first example of the hagiography genre in the Rumi tradition, has been the source of many works written in this field and other fields. The most prominent of these works, again in the same field, is the work called “Manaḡeb al-Arefin”, written by Eflaki on the orders of Ulu Arif Chelebi, Rumi’s grandson.

While writing the treatise, Majduddin Fereydoun bin Ahmed used Bahaeddin Walad’s Maarif, Attar’s Tazkirat al-Awliya, Sultan Walad’s Waladname, Rumi’s Masnavi, Divan-i Shams-i Tabrizi and Fihi Ma Fihi as sources. He probably also benefited from what he heard.

Apart from these works, Fereydoun bin Ahmed quotes the poems of poets such as Saadi Shiraz, Kamal al-Din Isfahani, Awhad al-Din Kerman, Nizami Ganjavi, and Al-Mutanabbi and completes his work with these poems, which on the one hand make the treatise rich in literary literature. He forgave and on the other hand, strengthened and supported the issue.

According to what is described in the Sipahsalar treatise, Ruknuddin, the sultan of the period, was Rumi’s disciple and spiritual son. Rumi calls him his son. One day, a Pir (murshid) named Buzagu comes to Konya and in a short time, his fame spreads that he has extraordinary qualities. Hearing this, the sultan comes into the presence of the Pir. During his speech, Pir addresses Sultan Ruknuddin as his son. When the Sultan investigates Pir’s situation, he learns that the stories are not true and regrets visiting him. However, these things were delivered to Rumi the next day. Rumi is saddened by this incident and says, “It is easy, if another father and the Sheikh (phylarch) appear for him, we will choose another son.” In this work, the murder of the Sultan by the Mongols is associated with Rumi’s suffering. However, according to historical sources, this incident was likely a result of the provocation of Emir Parvane. Emir Parvane who had established a strong authority, now begins to see the sultan as an obstacle to his power. For this reason, he convinces the Mongols that Sultan Ruknuddin will unite with the Egyptian Sultan Baybars and attack them and that he wants to kill himself because he wants to prevent this. Therefore, the Mongols lured him to Aksaray and killed him there under, the pretext that an important decision regarding Ilkhan would be discussed and Sultan Ruknuddin would have to come.

Sultan Ruknuddin arrives at Rumi upon the invitation of the Mongols and asks him permission to accept their invitation. This situation occurs in the context of declaring the Sultan’s respect for and loyalty to Rumi and the importance he attaches to his advice.

His Majesty Khudâvendigâr did not find it appropriate for the Sultan to leave. However, because the Sultan had to, he set out for Kayseri. A few later, the Sultan is martyred. In feeling this, His Holiness Khudâvendigâr sings a ghazal for this event.

Another poem whose cause is mentioned is the earthquakes that are rumored to have occurred during Rumi’s death. According to Sipahsalar, there were four consecutive earthquakes in Konya for forty days before Rumi’s death. Both the lower class and the people’s elderly, devastated by what happened, came to Rumi and asked why the incident was and asked him to pray for it to be eliminated. Rumi consoles them and says, “Don’t worry because the land

is hungry and wants a fatty morsel. It will soon get its wish, and thus you will be saved from this disaster.” However, although such natural events concern all people in the place where they occur, Sultan Walad did not give even the slightest information about the earthquake in the Sipahsalar treatise, and this event was described only by Eflaki and in different narrations due to the death of Sultan Walad and his son, Ulu Arif Chelebi. This makes this situation suspicious. It would be more accurate to look for the reason for this situation in the value Islam gives to scholars and knowledge.

Giriş

Büyük mutasavvıf Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273) ile ilgili günümüze kadar çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Bunlar arasında Sultan Veled'in (ö. 712/1312) yazdığı mesnevilerin ilki ve en önemlisi olup *Velednâme*¹ adıyla meşhur olan eseri² dışında birinci el kaynak olması hasebiyle *Sipehsâlâr Risâlesi (Mevlânâ Menâkibeleri)* de önemli bir yere sahiptir. Zira eserin yazarı, Mecdüddîn Ferîdûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr, kendi ifadesine göre kırk yıl Mevlânâ'nın hizmetinde bulunmuş ve Sultan Veled dışında Mevlânâ'nın hayatı, hocaları ve halifeleri konusuna değinerek bu alanda müstakil bir eser telif eden ilk kişi olmuştur.³

Bu eserin bir diğer özelliği ise verdiği bilgilerden bazılarının ne Mevlânâ'nın kendi eserlerinde ne de oğlu Sultan Veled'in teliflerinde zikredilememiş olmasıdır. Bu cümleden olarak Mevlânâ'nın doğum tarihini hangi ay olduğunu belirtmeksizin ilk defa zikreden de Ferîdûn b. Ahmed'dir.⁴ Müellif bu bağlamda onun “en iyi bir saatte ve en gönül açıcı bir tâlihle Hicri 604⁵ yılı aylarında mübarek ayağını varlık âlemine bastığını⁶” nakletmektedir. Ayrıca Mevlânâ'nın baba tarafından soyunun şecere zikretmeksizin ilk halife Ebû Bekir'e dayandığı iddiasını ilk defa dile getiren de yine odur⁷.

Kaynaklarda hakkında çok az bilgi bulunan yazarın Ahmed adında Anadolu Selçuklu kumandanlarından birinin oğlu olduğu, küçük yaşlarda Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled'in sohbet meclislerine katıldığı, babasının vefatından sonra sipehsâlâr unvanını elde ettiği, ancak bir

- 1 Müellif tarafından Mesnevî-i Veleđi olarak adlandırılan ve onun ilk mesnevisi olduğu ve “ibtidâ” kelimesiyle başladığı için *İbtidânâme* adıyla da anılan eserdir.
- 2 Veyis Değirmençay, “Sultan Veled”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 521.
- 3 Mecdüddîn Ferîdûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr, “Önsöz”, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, tsh. Muhammed Afşin Vefayî, (Tahran: Sohen Yayınları, 1387 hş.), 2.
- 4 Muhammed Afşin Vefayî, “Bahş-i Nev Yâfteyî Ez Akvâl-i Mevlânâ Der Hulâsâtü'l-Menâkıb”, *Mecelle-i Danişkede-i Edebiyat ve Ulum-i İnsanî-i Meşhed* 160 (Bahar 1387): 297.
- 5 İranlı araştırmacı Celâleddin Hümâyî yaptığı araştırma ve hesaplamalarla söz konusu tarihin doğru olduğu kanısına varıp Mevlânâ'nın doğum tarihini şöyle kaydetmiştir: “Pazar Günü, Hicri 6 Rebiülevvel 604/30 Eylül 1207. Bkz. Sultan Veled, “Mukaddime”, *Velednâme*, be-tashih-i Celâleddin Hümâyî, be-ihimâm-i Mâduht Bânü Hümâyî, (Tahran: Hüma Yayınları, 1376 hş.), 27; *Risâle-i Sipehsâlâr be Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*’daki pek çok konuyu eserinde nakleden Eflâkî de eserinde yine aynı tarihi nakletmektedir. Bkz. Ahmed Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, tsh. Tahsin Yazıcı, 2. Baskı (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1980), I: 73. Mevlânâ ve Mevlevîlik hakkında pek çok çalışması bulunan Abdülbâkî Gölpınarlı ise Mevlânâ'nın *Fihî Mâ-Fih* adlı eserinde naklettiği tarihi bir olaya dayanarak onun yukarıda zikredilen tarihten beş on sene önce doğmuş olması gerektiğini ileri sürmüştür. Bkz. Abdülbâkî Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin –Hayatı, Eserleri, Felsefesi-*, (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2015), 44.
- 6 Mecdüddîn Ferîdûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, tsh. Muhammed Afşin Vefayî, 2. Baskı (Tahran: Sohen Yayınları, 1387), 19.
- 7 Bkz. Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, 34-40: Bu iddia *Sipehsâlâr Risâlesi*’nde “Bahâeddin Veled’in Hırka İsnadı ve Zikir Telkin’i” bahsinde dile getirilmiştir. Bkz. Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 9. Aynı eserde Mevlânâ'nın kerametlerinden bahsedildiği bölümde Şeyh Sadreddin’in rüyası nakledilmiş, rüyada Hz. Peygamberin, Şeyh Sadreddin’in tekkesine geldiğini Mevlânâ'ya iltifatta bulunduğunu ve Ebû Bekir es-Siddik'a dönüp, “Parlak ve yüksek makam sahibi olan bir oğlun var, gözümüz onunla aydındır” buyurduğunu belirtmiştir. Bkz. Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 79.

süre sonra bu vazifeyi bırakarak Mevlânâ'ya mürit olduğu nakledilmiştir. Ferîdûn b. Ahmed'in, akrabası olan Hüsâmeddin Çelebi'nin posta geçtiği senelerde (1273-1284) Mevlânâ dergâhının malî işlerini üstlendiği, Hüsâmeddin Çelebi'nin vefatından sonra halifeliği uhdesine alan Sultan Veled'e bağlanıp ölmeye önce de oğlu Celâleddîn'in ona intisap etmesini sağladığı rivayet edilmiştir.⁸ Ölüm tarihi hakkında kesin bilgi bulunmayan Sipehsâlâr'ın, "Sakıp Dede'ye göre Sultan Veled'in hilâfetinin ilk yıllarında, yâni 1284'ten sonra vefat etmiştir."⁹

Mecdüddîn Ferîdûn b. Ahmed'in bilinen tek eseri olan '*Risâle-i Sipehsâlâr be Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*'ın telif tarihi belli değildir. Ancak Sultan Veled tarafından 1291 yılında telif edilen *Velednâme* adlı mesnevinin söz konusu eserin asıl kaynaklarından biri olması ve yazarın Sultan Veled'in vefat tarihinden önceki bir tarihte dünyaya veda etmesi nedeniyle onun, 1291-1312 yılları arasında bir tarihte yazıldığı sonucuna varılabilir.¹⁰

Ayrıca risâlenin üçüncü bölümünün son sayfalarında gerek üslup farklılığının bulunması gerekse müellifin vefatından sonra posta geçen şahıslardan bahsedilmesi gibi nedenlerden Sultan Veled, oğulları ve diğer bazı halifeler¹¹ hakkında muhtasar bir zeylin Ferîdûn b. Ahmed'in oğlu Celâleddîn veya başka biri tarafından sonradan ilave edildiği ileri sürülmüştür.¹² Burada bir üslup farklılığının bulunması dilin kendisinden önceki bölümlerde kullanılan tertip ve süsten yoksun olması ayrıca şahısların tavsifi için getirilen unvanların öncekilerin aksine Farsça olması söz konusu bölümlerin sonradan ve farklı biri tarafından ilâve edildiği fikrini teyit etmektedir.¹³ Özellikle risâledeki konu başlıklarında geçen şahısların tavsifinde kullanılan üslubun farklı, sonradan ilave edildiği öne sürülen bölümlerdeki unvanların Arapça yerine Farsça olması ve bu terkiplerin Farsça eklerle kurulması bunu teyit eder niteliktedir.

Müellif bu kitabı Mevlânâ'nın sır tutmada güvenli ve yakarıştta samimi bir müridinin isteği üzerine telif ettiğini belirtmektedir. Sipehsâlâr, adını anmadığı bu şahsın şöyle dediğini nakleder:

"O hazretin (Mevlânâ'nın) güzel cemâlini gören bütün pîr ve yüce kişilerin yüzlerini gayp perdesine çekmelerinin vakti yaklaştı. Dolayısıyla şahsen gördükleri eser, keramet ve haberleri kaydetmeyip kitap şekline getirmeyerek bir âlemi bu değerlerden nasipsiz bırakmaları cömertlik yolundan pek uzaktır. Birer birer gayp âleminde gelecek olan inançlılar ve müritlerin okuyup iki dünya hedeflerine ulaşmaları için o hazretin temiz ahlâkını, babasının, kendisinin ve ders arkadaşlarının, Allah onlardan razı olsun, hırka isnadını, telkînini, kerametlerini ve mânevî rütbelerini içeren bir risâle derlemen ümit edilir."¹⁴

8 Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2006), 128; Nuri Şimşekler, "Ferîdûn-ı Sipehsâlâr", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37: 260; Fatih Odunkıran, *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Neñise-i Mevleviyân İnceleme Metin* (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2020), 2006-2010.

9 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, 128.

10 Sipehsâlâr, önsöz, 1.

11 Sipehsâlâr, önsöz, 1-2.

12 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, 128; Ahmed Eflâki, "Tahlil ve Nakd-i Menâkıbu'l-Ârifin", Menâkıbu'l-Ârifin, tsh. Tahsin Yazıcı, 2. Baskı (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1980), II: 1217.

13 Sipehsâlâr, önsöz, 3.

14 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 6.

Bu eser bir mukaddime ve üç bölümden oluşmaktadır. Allah'a hamd ve senâ ile başlayan mukaddimeye peygamberlerin insan türü arasındaki mümtaz yerine değinip son peygamberin (s.a.v) müstesna makamına vurguda bulunarak devam edilir. Akabinde “olgunlaşmamış nefislerin kemâle erme sebebi” kılınan ve ellerine “hidayet ışığı” verilen sahâbî, ebrâr, ahyâr ve evliyâlar konu edinmiş kendisinin bu zümreye olan sevgi ve samimiyeti anlatılmış ve nihayet “mutluluk rüzgârının” estiğinden ve kendisini “evliyâların kutbu, ezeli sırların açıklayıcısı, yüce Allah'ın sırrı...” olan Mevlânâ'ya ulaştırdığından bahsetmiştir. Mukaddime, eserin telif sebebi anlatılarak tamamlanmıştır.

Eserin birinci bölümü iki fasıldan oluşmakta olup oldukça kısa olan birinci fasılda Mevlânâ'nın babası Sultanü'l-ulemâ Bahâeddin Veled'in soyunun İlk halife Ebû Bekir'e dayanmasından ve onun hırka isnâdı ve zikir telkininden bahsedilmiştir. Sultânü'l-Ulemâ'nın hayatı ve mânevî rütbelerinin anlatıldığı ikinci fasılda ayrıca yaşanan tarihi hadiselerden ve ulemâlar arasındaki keşmekeşlerden söz edilmiş onun Belh'i terk etme sebebine temas edilerek çıktığı sefer ve Anadolu'ya gelişi ele alınmıştır.

Mevlânâ'ya ayrılan ve üç fasıldan oluşan ikinci bölümün ilk faslında Mevlânâ'nın doğum tarihi ve yaşı gibi kısa bir konudan, ikinci fasılda ise onun hırka isnâdı, zikir telkini ve sohbet arkadaşlarından bahsedilmiştir. Kitabın en uzun faslı olan üçüncü fasılda, Mevlânâ'nın hayatı farklı açılardan ele alınmıştır. Bir taraftan onun ilmi, ibadeti, mücâhede ve riyâzetleri, takvâ ve vera'ı, vuslat cezbeleri hakkında bilgi verilirken diğer taraftan niçin semâ ettiği, şiir söylediği açıklanmış ve keramet ve mucize arasındaki farkın ne olduğuna değinilerek ondan sâdir olan kerametler nakledilmiştir.

Son bölüm ise Mevlânâ'nın sohbet arkadaşları, müritleri ve halifelerine ayrılmıştır. Seyyid Burhâneddin Muhakkik-i Tirmizî, Şems-i Tebrizî, Şeyh Selâhaddin-i Zerküb, Hüsâmeddin Çelebi gibi şahsiyetlerin hayatları, yaşayışları mânevî makam ve rütbeleri ile ilgili bilgilerin aktarıldığı bu bölüm, bizzat bu kutlu zâtların yaşadığı dönemi idrak etmiş biri tarafından anlatılması nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir.

Yurt içi ve yurt dışında birçok nüshası bulunan *Sipehsâlâr Risâlesi* ilk defa 1319/1901 yılında taş basması olarak Kanpur'da yayımlanmıştır. Daha sonra ise mevcut herhangi bir nüsha ile karşılaştırması yapılmaksızın Kanpur'da yayımlanan taş basması esas alınarak Saîd-i Nefisî tarafından 1325/1947 yılında Tahran'da neşredilmiştir.¹⁵ Ayrıca 1385 yılında Tahran Üniversitesi Fars Dili ve Edebiyatı hocalarından Muhammed Afşin Vefâyî¹⁶ ve 1391 yılında da Mevlânâ ve Şems-i Tebrizî hakkında çalışmaları bulunan Muhammed Ali Muvahhid¹⁷ tarafından olmak üzere iki kez tenkitli metni hazırlanmıştır.

Sipehsâlâr Risâlesi 1331/1912 yılında Arap harfleriyle Türkçeye iki kez tercüme edilmiştir. Bunlardan biri Mevlevî şeyhi Midhat Bahârî tarafından “*Tercüme-i Risâle-i Sipehsâlâr be*

15 Sipehsâlâr, önsöz, 8.

16 Bkz. Mecdüddin Ferîdün b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, tsh. Muhammed Afşin Vefâyî, 1. Baskı (Tahran: Sohen Yayınları, 1385).

17 Bkz. Mecdüddin Ferîdün b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Risâle der-Menâkıb-ı Hüdâvendigâr*, tsh. Muhammed Ali Muvahhid, 1. Baskı (Tahran: Kârnâme Yayınları, 1391).

Menâkıb-ı Hazret-i Hüdvendigâr”, diğeri ise Ahmed Avni Konuk tarafından “*Menâkıb-ı Hazret-i Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî*” adlarıyla yapılmıştır. Ahmed Avni Konuk’un tercümesi Tahir Galip Seratlı tarafından 2004 yılında yayına hazırlanmıştır.¹⁸ Bu çalışmalar dışında Tahsin Yazıcı tarafından 1977 yılında Saîd-i Nefîsî’nin hazırladığı kitap bir nüsha ile karşılaştırılıp esas alınarak yapılmış bir diğer tercüme de bulunmaktadır.¹⁹ Son olarak da Kâmuran Bozkurt tarafından 2022 yılında eserin M. Afşîn Vefâyî tarafından hazırlanan tenkitli metni esas alınarak tercüme edilmiştir.²⁰

1. “Sipehsâlâr Risâlesi”nin Edebi Yönü

Muhammed Ali Muvahhid’in “*Velednâme*”nin mensur bir nazîresi²¹” olarak andığı bu eser, nazım-nesir karışık yazılmıştır. Bu eserin nesir kısmında yazarın iki farklı dil kullandığı görülmektedir. Müellif, Mevlânâ ve dostlarından hikâyelerin anlatıldığı ve hayatlarına dair bilgilerin verildiği bölümlerde sade ve gösterişten arındırılmış bir dil kullanmıştır. Ancak söz konusu şahısların tavsif edilip övüldüğü kısımlarda edebi sanatlardan oldukça fazla istifade etmiş, bunun için de Arapça lâkap ve unvanlar getirmiştir.

Hicri yedinci asrın sonu veya sekizinci asrın başında kaleme alınan *Sipehsâlâr Risâlesi* bir taraftan sekizinci asırdaki sade Fars nesrinin özelliğini taşıırken diğer taraftan yedinci asrın ağdalı nesrinin etkisini göstermektedir. Diğer tasavvufî eserlerin önemli bir kısmında olduğu gibi *Sipehsâlâr Risâlesi* de sade bir nesirle inşâ edilmiştir, ancak yer yer de eserde uzun Arapça terkip ve cümleler, secili bölümler, teşbih gibi edebi sanatlar yer almaktadır.

Sipehsâlâr’ın “Arapça kelime ve ifadeleri önemli bir sıklıkla kullanması onun Arapça eğitimi aldığını göstermektedir. Bu durum da onun eserinin üslubunu ağdalı nesre yaklaştırmıştır.”²² Bu bağlamda onun özellikle de şahısları niteleyip övdüğü bölümlerde eserini telif ederken tesirinde kaldığı ve istifade ettiği Attâr’ın *Tezkiretü’l Evliyâ’sını* kendisine örnek aldığı söylenebilir. Nitekim Tahsin Yazıcı bu bağlamda şöyle der: “*Sipehsâlâr*’ın eseri her ne kadar tertip itibariyle *Tezkiretü’l-Evliyâ*’ya benzemese de onun, şahısların hal tercümelerinin beyanına geçtiğinde kullandığı üslup, Attâr’ın üslubunu akla getiriyor.”²³

Sipehsâlâr eserini telif ederken anlattıklarını teyit etmek ve anlatıma güç katmak için ayet, hadis ve Farsça ve Arapça şiirlerden istifade etmiştir. Onun bu alandaki donanım ve vukufiyetini gösteren bu aktarım ayrıca eserini süslemiştir. Eserin tamamında görülen bu şiir alıntıları bir taraftan okuyucuyu dinlendirip konuyu pekiştirirken diğer taraftan özellikle Mevlânâ’ya ait olanlar çok değerli bilgiler sunmaktadır.

18 Şimşekler, “Feridün-ı Sipehsâlâr”, 37: 260.

19 Bkz. Mecdüddin Feridün b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, trc. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1977).

20 Bkz. Mecdüddin Feridün b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ Menkıbeleri -Sipehsâlâr Risâlesi-*, trc. Kâmuran Bozkurt (İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 2022).

21 Muhammed Ali Muvahhid, “*Sipehsâlâr ve Risâle-i Ü der-Menâkıb-ı Hüdvendigâr*”, *Pejuhişnâme-i Edeb-i Hamâsi* 9 (Tabistan ve Payız 1389), 26.

22 Sipehsâlâr, önsöz, 7.

23 Eflâkî, “Tahlil ve Nakd-i Menâkıbu’l-Ârifin”, 1250.

2. “Sipehsâlâr Risâlesi”nin Kaynaklık Ettiği Eserler

Mevlevî geleneğinde menkıbe türünün ilk örneği olan *Sipehsâlâr Risâlesi* gerek bu alanda gerekse başka alanda kaleme alınan birçok esere kaynaklık etmiştir. Bu eserlerin başında yine aynı alanda, Ulu Arif Çelebi'nin, Mevlânâ'nın torunu, emriyle Eflâkî tarafından kaleme alınan “*Menâkıbu'l-Ârifin*” adlı eser gelmektedir. Telifi otuz altı yıl gibi uzun bir zamana yayılan eserin iki redaksiyonu olup ikinci redaksiyon birincinin genişletilmiş halidir.²⁴ Eflâkî bu eserinde, *Sipehsâlâr Risâlesi*'ndeki konuların yaklaşık dörtte üçünü müellifin adını zikretmeksizin farklı ifadelerle ve kısa eklemelerde bulunarak nakletmiştir.²⁵ Örneğin makalenin dördüncü bölümünde incelediğimiz Mevlânâ'nın vefatını konu alan bölüm Eflâkî tarafından iktibas edilirken söz konusu aktarımda Sipehsâlâr'ın bağlama uygun olarak getirdiği şiir ise nakledilmemiştir.

Sipehsâlâr Risâlesi'nin kaynaklık ettiği bir diğer eser ise Kemâleddîn-i Harezmî tarafından yazılan ve *Mesnevî-i Şerif*'in ilk şerhi sayılan “*Cevâhiru'l-Esrâr ve Zevâhiru'l-Envâr*” adlı eserdir. *Sipehsâlâr Risâlesi*'ndeki bazı ibâre ve cümlelerin olduğu gibi getirildiği bu şerhte Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled ile Mevlânâ'nın hayatlarına dair olup kitabın en uzun bölümünü teşkil eden “Birinci Makale”de de yine söz konusu eserden istifade etmiştir.²⁶ Mevlânâ ve yakınları hakkında en muteber bilgilerin verildiği bu kaynaktan etkilenen bir diğer eser ise Lokmânî Dede'nin “*Menâkıb-ı Mevlânâ*”sıdır.²⁷ Günümüzde de özellikle Mevlânâ ve Şems-i Tebrizî hakkında kaleme alınan pek çok eser için başucu kitabı hükmündedir.

3. “Sipehsâlâr Risâlesi”nde Alıntılanan Şiirlerin Kaynakları

Mecdüddîn Ferîdûn b. Ahmed risâleyi telif ederken kaynak olarak “Bahâeddin Veled'in *Maârif*, Attâr'ın *Tezkiretü'l-Evliyâ*, Sultan Veled'in *Velednâme* ile Mevlânâ'nın *Mesnevî*, *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems ve Fîhi Mâ Fîh* adlı eserler dışında gördüğü ve muhtemelen işittiklerinden de istifade etmiştir.”²⁸ Bu eserler dışında Sa'dî-i Şîrâzî, Kemâleddîn-i İsfahânî, Evhadüddîn-i Kirmânî, Nizâmî-i Gencevî, Mütenebbî gibi şairlerin şiirlerinden alıntılar yapan Ferîdûn b. Ahmed, bir taraftan risâleyi edebi açıdan zenginleştirirken diğer taraftan konunun pekişmesi ve desteklenmesini sağlayan bu şiirler ile eserini süslemiştir.

“Bahâeddin Veled'in Mânevî Rütbeleri” ile “Hüdâvendigâr Hazretlerinin Menkıbeleri” konularının işlendiği bölümler şiirle başlanmışsa da kitabın diğer bütün kısımlarında şiirler nesir arasına serpiştirilmiş veya işlenen konunun sonunda tazmin edilmiştir. Müellif bazen getirdiği bu şiirlerin kime ait olduğunu “Hüdâvendigâr buyuruyor”, “Şeyhim buyuruyor”, “Hazret o sırada semâa kalkıp şu gazeli söyledi”, “Nitekim Sultan Veled şöyle buyuruyor”, “Sultan Veled bunu doğrular nitelikte şöyle buyuruyor” şekliyle belirtirken bazen de bunu şairlerin adını anmadan yapar.

24 Ahmed Eflâkî, “Önsöz”, *Menâkıbu'l-Ârifin*, tsh. Tahsin Yazıcı, 2. Baskı (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976), I: 11.

25 Eflâkî, “Tahlil ve Nakd-i Menâkıbu'l-Ârifin”, 1217.

26 Sipehsâlâr, önsöz, 6.

27 Şimşekler, “Ferîdûn-ı Sipehsâlâr”, 37: 260.

28 Sipehsâlâr, önsöz, 2.

Ferîdûn b. Ahmed'in eserinde getirdiği şiirler arasında kendisine ait olduğunu sandığımız beyitler de bulunmaktadır. Nitekim Mevlânâ'yı övmedeki âcizliğini ve sözlerinin kifayetsizliğini ifade etme adına şu beyti nakleder:

"گر بر تن من زبان شود هر مویی یک جزو تو از هزار نتوانم گفت"²⁹

"Eğer tenimdeki her bir tüy bir dil olsa Söyleyemem yine de onun erdemlerinden binde birini"³⁰

Başka bir yerde ise şeyhinin adını anmaya liyâkatinin bulunmadığını Hümâm-ı Tebrîzî'nin bir gazelinden alıntılacağı şu beyitle dile getirir:

"هزار بار بيشستم دهان به مشك و گلاب هنوز نام تو بر دهنم دريغ می آید"³¹

"Ağzımı bin defa misk ve gülsuyu ile yıkadım Ancak yine de adını anmaktan kaçınırım"³²

Yine bu minvalde ünlü Arap şairinin, Mütenebbî, adını anmadan onun mesel haline gelmiş şiirini Hüdâvendigâr hazretlerinin methi beyanında şöyle aktarır:

"يُفْنَى الْكَلَامَ وَلَا يُحِيطُ بِوَصْفِهِ أَيْحِيطُ مَا يُفْنَى بِمَا لَا يُنْفَى"³³

"Söz tükenir, onun erdemlerinin vasfı bitmez Hiç sınırlı bir şey, sınırsız bir şeyi kuşatabilir mi?"³⁴

Adını zikretmeksizin şiirini tazmin ettiği bir diğer şair ise Şirazlı Sa'dî'dir. Söz konusu şiiri ve şiirin geçtiği metni Sipehsâlâr Risâlesinden iktibas eden Ahmed Eflâkî, eserinde Emir Bedreddin Yahya'nın sevincinden bu beyti okuduğunu³⁵ naklederken Ferîdûn b. Ahmed ise bunu Hüdâvendigâr'ın yanında hazır bulunanların onun huyunun güzelliği ve nefsinin olgunluğuna hayran kalıp şiiri okuduklarını kaydeder. Şiir şöyledir:

"از خدا آمده‌ای آیت رحمت بر خلق و آن کدام آیت حسن است که در سان تو نیست"³⁶

"Sen, Allah tarafından halka gönderilen rahmet alâmetisin

Hangi güzellik alâmeti senin şanında yok ki?"³⁷

Yine aynı şairin başka bir şiirini Mevlânâ'nın vefatı dolayısıyla "kıymetli âşıklardan biri"nin diline doladığını ve bununla içinde bulunduğu derin hüznü ifade ettiğini şairin adını anmadan nakleder:

29 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 7.

30 Mecdüddîn Ferîdûn b. Ahmed-i Sipehsâlâr, *Mevlânâ Menkıbeleri -Sipehsâlâr Risâlesi-*, trc. Kâmuran Bozkurt (İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 2022), 21.

31 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 22; Hümâm-ı Tebrîzî, *Dîvân-ı Hümâm-ı Tebrîzî*, tsh. Raşid Eyvazî (Tebrîz: Danişkede-i Edebiyât ve Ulûm-ı İnsânî-i Tebrîz, Müessesesi-i Tarih ve Ferheng-i İrân, 1351 hş.), 102.

32 Sipehsâlâr, *Mevlânâ Menkıbeleri -Sipehsâlâr Risâlesi-*, 48.

33 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 21; Mütenebbî, *Emsâl-i Sâire ez Şi'r-i Mütenebbî*, Sâhib b. Abbâd, trc. Firûz Harîrçi (Tahran: İntişârât-ı Sahar, 2536), 18.

34 Sipehsâlâr, *Mevlânâ Menkıbeleri -Sipehsâlâr Risâlesi-*, 47.

35 Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, I: 337-338.

36 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 71; Sa'dî Şîrâzî, *Şerh-i Gazelha-yi Sâ'dî*, hzr. M.R Barzegar Khaleghi – Touraj, Aghdaii, I. Baskı. I (Tahran: İntişârât-ı Zevvâr, 1386 hş.), 296.

37 Sipehsâlâr, *Mevlânâ Menkıbeleri -Sipehsâlâr Risâlesi-*, 120.

"کاش آن روز که در پای تو شد خار اجل دست گیتی بزدی تیغ هلاکم بر سر
تا در این روز جهان بی تو ندیدی چشمم این منم بر سر خاک تو که خاکم بر سر"³⁸
"Keşke ayağına ecel dikenini battığı o gün Dünya eli ölüm kılıcıyla başıma vursaydı
Böylece gözüm bugün dünyayı sensiz görmezdi Şu senin toprağının başında bulunan benim, toprak
başıma"³⁹

Müellifin şiir iktibaslarında özellikle adını zikrettiği, eserin farklı bölümlerinde muhtelif konuların açıklığa kavuşturulmasında ve teyit edilmesinde kendisinden pek çok şiir naklettiği şahıs Mevlânâ'nın büyük mahdumu aynı zamanda mümessillerinden biri olan Sultan Veled'dir. Söz konusu bölümlerden biri olan "Hüdâvendigâr Hazretlerinin Şiirle Meşgul Olup Onunla Konuşma Gereği Duymasının Sebebi"ne dair naklettiği ve Mevlânâ'nın şiirlerini övdüğü ve onun şiirlerinin diğer şiirlerden farklılık arz ettiğini belirttiği şiir şu şekildedir:

"Şعر عاشق بود همه تفسیر شعر شاعر بود همه تف سیر
شعر عاشق ز حیرت و مستیست شعر شاعر نتیجه هستیست
گفت در هجوشان حق بیچون شعر ایتبعیم الغاؤون"⁴⁰
"Âşığın şiiri baştan başa tefsirdir Şâirin şiiri ise tümüyle sarımsak köpüğüdür
Âşığın şiiri hayret ve sarhoşluktandır Şâirin şiiri ise varlığın sonucudur
Benzersiz olan Allah onları yerip dedi ki 'Şâirlere gelince, onlara da azgınlar uyar'^{41, 42}

Yine şairi "sevgililer sultanı Sultan Veled" unvanıyla anarak onun Hüsâmeddin Çelebi'nin Mevlânâ'ya olan saygısı ve bağlılığını ve bu zatların ihsanının kuşatıcı olup çevredekilerin mânevî olarak yetişmesinde etkili olduğunu ifade eden şu şiirini tazmin eder:

"بود با شیخ در زمانه شیخ همدل و همنشین یگانه"⁴³ شیخ
در صفا و وفا به هم همدم همه اصحاب شادمان بی غم
بخشش هر دو بر همه شامل همه از هر دو عالم و عامل"⁴⁴
"Şeyhin zamanında, şeyhle beraberdi Şeyhin biricığıydi, onunla oturur kalkar; düşünceleri birdi
Vefâ ve gönül şenliğinde samimi dosttular Bütün arkadaşlar kedersiz ve sevinçliyidiler
İkisinin de ihsanı herkesi kapsıyordu Herkes bu iki kişinin vesilesiyle bilgin olup bildiğiyle amel
ediyordu"⁴⁵

38 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 100; Sa'dî Şîrâzî, *Gülüstan*, hzr. Halil Hatîb-i Rehber, 22. Baskı (Tahran: İntişârât-ı Safî Alişâh, 1388 hş.), 383.

39 Sipehsâlâr, *Mevlânâ Menkıbeleri -Sipehsâlâr Risâlesi-*, 156.

40 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 62; Sultan Veled, *Velednâme*, be-tashih-i Celâleddin Hümâyî, be-ihitâm-i Mâhduht Bânü Hümâyî, (Tahran: Neşr-i Hüma, 1376 hş.), 44-45.

41 Kur'an, Şuarâ (26), 224.

42 Sipehsâlâr, *Mevlânâ Menkıbeleri -Sipehsâlâr Risâlesi-*, 107.

43 Asıl metinde (*Velednâme*) "evde" anlamındaki "be-hâne" sözü kaydedilmesine ve Sipehsâlâr Risâlesinin nüshalarından birinde de yine bu tabir olmasına rağmen Risâlesinin musahhihi başka bir nüshada geçen "yegâne" kelimesini kaydetmeyi uygun görmüştür. Mevlânâ'nın saygı ve iltifatına mazhar olan, teşvikiyle Mesnevî gibi bir şaheser kaleme alınan ve Mesnevî'nin her cildinin başında kendisinden övgüyle bahsedilen Hüsâmeddin Çelebi hakkında nakledilen bu şiirde "yegâne" tabirinin kaydedilmiş olması kanaatimizce de daha münasiptir. Hüsâmeddin Çelebi'nin Mevlânâ nezdindeki yeri için bkz. H. Ahmet Sevgi, "Hüsâmeddin Çelebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18: 512.

44 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 122; Sultan Veled, *Velednâme*, 103.

45 Sipehsâlâr, *Mevlânâ Menkıbeleri -Sipehsâlâr Risâlesi-*, 192-193.

Bununla beraber şiir iktibaslarının en fazla yapıldığı eserler kuşkusuz Mevlânâ'nın *Mesnevî ve Divân-ı Kebîr* adlı eserleridir. Makalenin esas konusunu teşkil eden bu şiir alıntıları sonraki bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

4. *Mesnevî ve Divân-ı Kebîr'den Alıntılanan Şiirlerin Özellikleri*

Çalışmanın asıl konusunu teşkil eden bu bölümde müellifin Mevlânâ'nın *Mesnevî ve Divân-ı Şems* adlı eserlerinden yaptığı alıntılar incelenecek bunların tazmin nedenleri ile söz konusu eserlerin şerhine katkıları üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda müellifin aktardığı şiirler anlatılan konu ile çok ciddi bir uyum içerisinde olup onu tamamlar veya teyit eder yahut metni süsleyip okuyucuyu dinlendirir. Muhammed Ali Muvahhid onun bu husustaki hünerini şu sözlerle ifade eder:

“Müellifin, Mevlânâ'nın şiirlerini aktarmadaki yetkinliği, bunları seçmedeki hassasiyet ve mehâreti ve şiirde verilen mesajın anlatının temasına uygunluğu noktasındaki zevk ve selikası şaşırtıcıdır. Ancak bu bağlamda *Risâlenin* hakkının verilmemiş olması ise üzüntü vericidir.”⁴⁶

Müellif bu kıymetli eserde zikredilen şiirlerin bir kısmının vürud sebebinin ne olduğuna işarete bulunmuş dolayısıyla da bu şiirlerin tefsirini yapacak müfessirlere ışık tutmuştur. Zira bu iktibaslar ışığında Mevlânâ'nın, çevresindekiler tarafından nasıl görüldüğüne ve anlaşıldığına şahit olmaktadır.

Ancak şu da var ki müellif her ne kadar anlattığı konudaki inandırıcılığı güçlü kılma adına iktibasta bulunsa da şeyhin gerek müritlerinin gerekse toplumda ona saygı ve hayranlık duyan kimselerin nazarında nasıl bir makamda bulunduğu, bundan dolayı da bazen gerçekle bağdaşmayacak anlatıların olabileceği göz ardı edilmemelidir. Bu tarz şiirlerin sıhhatinin nefi ve teyidi için ancak o konuyla ilgili farklı eserlere başvurmak suretiyle bir neticeye varmak mümkün olabilir. Özellikle tarihi bağlamda nakledilen şiirlerin sıhhati için onların geçtiği anlatıları söz konusu alandaki eserler ve tarihi gerçeklerle mukayese etmek suretiyle sağlıklı sonuca varılabilir.

Divân-ı Kebîr'den yapılan aktarımlar ayrı bir ehemmiyeti haizdir. Zira bunlar “en eski rivayetlere dayanmaktadır. Nitekim elde bulunan en eski *Divân-ı Kebîr* nüshası 703 h.k tarihini taşımaktadır.”⁴⁷ Alıntılanan şiirlerinin büyük çoğunluğunun bu eserden yapılması ve bunların eski bir nüshaya dayanması da esere verilen önemi artırmaktadır. Şimdi alt başlıklar halinde söz konusu aktarımları zikredelim.

4.1 Muhtelif konuların aktarımında anlatımı güçlü kılma adına tazmin edilen şiirler

Bu bağlamda zikredilen şahit şiirler konuyu pekiştirmek, inandırıcılığı artırmak içindir. Bu bağlamda müellif bir olayı naklederken onu ileri sürdüğü bir sebeple ilişkilendirip bunu inandırıcı

46 Muvahhid, “*Sipehsâlâr ve Risâle-i Ü der-Menâkıb-ı Hüdâvendigâr*”, 32.

47 Muvahhid, “*Sipehsâlâr ve Risâle-i Ü der-Menâkıb-ı Hüdâvendigâr*”, 32.

kılma adına da Mevlânâ'dan şahit beyit veya beyitler getirir. Müellifin bu tarz şiiirlerle yaptığı istişhâdler kitabın farklı bölümlerinde bulunur. Eserin Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled'in Mânevî Rütbelerinin anlatıldığı ve onun zamanın kutbu olarak gösterildiği birinci bölümünün ikinci faslında Alâeddin Keykubad'ın Yassı Çimen savaşında "ihtişamlı ve donanımlı bir orduya"⁴⁸ sahip Celâleddin Hârizmşah'ı yenmesini "zamanın kutbunun yardımının bereketine"⁴⁹ bağlayıp "bu zümrenin yardımının din ve dünyada başarı, saâdet ve kurtuluşa sebep olacağını"⁵⁰ ifade ederek şu beyitle pekiştirir:

"توی ز کون گزیده توی گشایش دیده به یک نظر تو ببخشی سعادت دو جهانی"⁵¹
 "Dünyada seçilmiş sensin göze ferahlık veren sensin Bir bakışla iki dünya mutluluğunu bağışlayan sensin"⁵²

Bazen istişhâd edilen şiiirler günümüzde fars dilinde çokça kullanılmakta olup bunların vecize haline geldikleri söylenebilir. Risâlenin telifi ile ilgili bahsin işlendiği mukaddime bölümünde⁵³ kendini Mevlânâ'nın anlaşılması ve eserlerinin okunmasına adayan "sır tutmada güvenilir ve yakarıştta samimi olan" birinin müellife sonradan gelecek kuşaklar için Mevlânâ ve çevresindekilerin hayatlarına dair bir eserin yazılması tavsiyesinde bulunması ve müellifin bu ağır yükten kaçınması ve bunun için yetersizlik ve eksikliğini beyan etmesi karşısında Mevlevî şahsın özü kabul etmeyip şu beyti okuduğu nakledilmiştir:

"آب عالم را اگر نتوان کشید هم به قدر تشنگی بتوان چشید"^{54 55}
 "Âlemin bütün suyu içilemezse de En azından susuzluk miktarınca tadılabilir"⁵⁶

Gerçekte Hüsâmeddin Çelebi'nin, Hüdâvendigâr hazretlerini yansıttığı ve *Mesnevî'nin* de yine onun katkılarıyla vücuda geldiği konusunu işlerken şu beyti istişhâd etmiştir:

"خوشتر آن باشد که سر دلبران گفته آید در حدیث دیگران"⁵⁷
 "Ne de hoştur, sevgililerin sırrının Başkalarının sözlerinde anlatılması"⁵⁸

Bazen de anlatımı güçlü kılmak için zikredilen ayet ve hadislerden sonra "şeyhim buyuruyor", "Mevlânâ hazretleri şöyle der" şeklindeki ifadelerle istişhâd beyit veya gazellere başvurur.

48 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 17.

49 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 17.

50 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 17.

51 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 17; Mevlânâ Celâleddin Muhammed, *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems*, ba-Tashihât ve Havâşî Bedüzzaman Fîrûzanfer, 4. Baskı (Tahran: Emîr Kebir, 1378 hş.), 6: 255-256.

52 Sipehsâlâr, *Mevlânâ Menkıbeleri -Sipehsâlâr Risâlesi-*, 37.

53 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 21-22.

54 Mesnevî'den değiştirilerek alınan bu beytin Mesnevî'deki kaydı şu şekildedir:

"آب جیحون را اگر نتوان کشید هم ز قدر تشنگی نتوان بُرید!"

"Ceyhun'un bütün suyu içilemezse de Susuzluk miktarınca [oradan su] alınamaz mı?"

55 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 7; Mevlânâ Celâleddin Muhammed, *Mesnevî-i Mânevî*, tsh. Reynold Alleyne Nicholson, hz. Mesut Hâşemî, 2. Baskı (Tahran: İntişârât-ı Ferheng-i Câmî', 1391 hş.) 781.

56 Sipehsâlâr, *Mevlânâ Menkıbeleri -Sipehsâlâr Risâlesi-*, 22.

57 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 119; Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, 63.

58 Sipehsâlâr, *Mevlânâ Menkıbeleri -Sipehsâlâr Risâlesi-*, 188.

Örneğin insanların “kurtuluş sahiline” varmaları için “evliyâların yardım gemisine” binneleri gerektiğine dair, “Ümmetimin Nûh’un gemisi gibidir; ona tutunan kurtuldu, ondan yüz çeviren ise boğuldu”⁵⁹ hadisine başvurduktan sonra *Mesnevi*’den de ayrıca şu beyitleri istişhâd etmiştir:

“چون که با شیخی تو دور از زشتی‌ای روز و شب سیاری و در کشتی‌ای
در پناه جان جان بخشی توی خفته اندر کشتی و ره می روی
مگسل از پیغامبر ایام خویش تکیه کم کن بر فن و بر کام خویش”⁶⁰

“Bir şeyh ile berabersen kötülükten uzaksın Gece gündüz gemide yürür hâldesin
Sen can bağıslayan canın koruması altındasın Gemide uyumuş yol almaktasın
Kendi bilgi ve yeteneğine bel bağlama Zamanın peygamberinden kopma”⁶¹

4.2 Mevlânâ'nın yaşamına, düşünce dünyasına ve çevresindekilere dair konularda bağlama uygun olarak tazmin edilen şiirler

Müellif, Mevlânâ'nın hayatı, kişiliği, ibadeti, semâi, şiir söylemesi gibi konular ile çevresindekilere olan ilişkileri hakkında görüş içtiktiklerini anlatırken bağlama uygun, onu destekleyen ve pekiştiren hatta bizzat söz konusu durumla ilişkili olduğunu ileri sürdüğü pek çok şiir iktibasında bulunmuştur. Müellif, özellikle Mevlânâ'ya ayırdığı ve eserinin en uzun ve en önemli bölümünü teşkil eden üçüncü fasılda bu şiirleri iktibas ederken “Mevlânâ'nın hâlleri, iç âlemine ait tecrübeleri ile aşk, vecd, sekr, istiğrak, korku ve ümit gibi tasavvufî mertebelerdeki mânevî makamlarına değinmiş daha sonra onun tasavvuf erbabı ıstılahında tevhid ve ittihad ilmi olarak anılan meşrebi ve selikasından bir parça aktarmıştır.”⁶² Söz konusu bağlama uygun birkaç örnek zikretmekle iktifa edilecektir.

Örneğin Sipehsâlâr, ‘Mevlânâ’da takvâ ve vera’ konusunu işlerken onun son derece takvâ sahibi olduğundan bu konuyu anlatmadaki acizliğini belirttikten sonra bu konuyu açıklamaya, bu bağlama uygun ayet ve sözler aktarmaya ve bu doğrultuda Ca’fer-i Sâdık’ın: “Takvâ, gönlünde yüce Allah’tan başka hiçbir şey görmemendir” ve Şeyh Nasrâbâdî’nin: “Takvâ, kulun Allah’tan başka her şeyden sakınmasıdır” sözlerini naklettikten sonra bütün bu anlatılanların Hüdâvendigâr’ın kutlu zâtının sıfatı haline geldiğini belirterek⁶³ şu müşahedesine yer vermiştir: “Hüdâvendigâr hazretleri takvâda öyle bir makamda bulunuyorlardı ki ömrü boyunca kendisinden, dünya işleri ve ona dair keder ve sevinç konusunda bir şey işitmedik. Bu ise onun iç meşguliyetinin delilidir.”⁶⁴ Devamında ise bu konuyla ilişkilendirdiği ve bu anlatılanların manzum bir özeti mahiyetinde *Mesnevi*’den şu iki beyti nakletmiştir:

59 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 15-16. İlgili hadis için bkz. Bediüzzamân Fûrûzânfer, *Ehâdis ve Kısas-ı Mesnevi*, trc. Hüseyin Davûdî (Tahran: Emir Kebir, 1393), 354-355.

60 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 3; Mevlânâ, *Mesnevi-i Ma’nevî*, 510.

61 Sipehsâlâr, *Mevlânâ Menkıbeleri -Sipehsâlâr Risâlesi-*, 16.

62 Muvahhid, “*Sipehsâlâr ve Risâle-i Ü der-Menâkıb-ı Hüdâvendigâr*”, 31.

63 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 37.

64 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 37.

«شہوت دنیا مثال گلخن است کہ ازو حمام تقوی روشن است
لیک قسم متقی زین تون صفاست زانکہ در گرمابه است و در نقاست»⁶⁵

“Dünya sevgisi, külhan gibidir

Zira takvâ hamamı, onunla aydınlıktır

Ancak takvâ sahipleri bu külhanın toz dumanından arınmıştır

Çünkü onlar külhandan uzak, hamamdadırlar”⁶⁶

Mevlânâ'nın sekr ve istiğrak hâlini anlatırken bu makamda bulunan Hakk erlerinin kurb ve visâl makamlarına vardıklarında ilâhî buluşmanın tesiri ve mazhar olunan iltifatın çokluğu sebebiyle onların muhabbet şarabını yudumladıklarını ve Hakk'ın güzel cemâlinin sarhoşu olduklarını beyan etmiştir. Bu bağlamda “İki yay aralığı kadar hatta daha yakın”⁶⁷ ayetiyle mîraç meselesine işarette bulduktan sonra Hak hazretlerinden Peygamber'e (s.a.v) biri şarap diğeri sütle dolu iki kadehin sunulduğu bunlardan birini seçmesi işaret edildiği onun da sütü seçip şarap kadehini ümmetinin ârif, âşık ve seçkinleri için sakladığını⁶⁸ naklettikten sonra söz konusu şarabın mahiyeti ile mürşidinin (Mevlânâ'nın) makamını tasvir eden şu beyitleri aktarmıştır:

“پیش از آن کاندز جهان باغ و می و انگور بود از شراب لایزالی جان ما مخمور بود
ما به بغداد جهان جان انالالحق میزدیم پیش از آن کین دار و گیر و نکته منصور بود
پیش از آن کین نفس گل در آب و گل معمار شد در خرابات حقایق عیش ما معمور بود”⁶⁹

“Dünyada henüz bağ, şarap ve tüzüm yokken Ruhumuz, ölümsüz şaraptan mahmur haldeydi
Mansur'un söz ve uğraşısından önce Biz ruh dünyası Bağdat'ında 'Ben Hakk'im' diyorduk
Nefs-i kül, henüz su ve toprak arasındayken Hayatımız gerçekler meyhanesinde bayındır haldeydi”⁷⁰

Başka bir yerde⁷¹ ise Bâyezîd-i Bistâmî, Cüneyd-i Bağdâdî ve Mansûr-i Hallâc'dan istiğrak hâlinde sâdir olan sözleri naklettikten sonra Hüdâvendigâr'ın bu makamın en üst yerinde bulunduğunu ve ne zaman bu sıfatlarla bezense bu tarz sözler söylediğini beyan etmiştir:

“از شربت الہی وز شرب انالالحق ہر یک بہ قدح خوردند من با خم و قنینه”⁷²

“İlâhî şerbetten ve 'Ben Hakk'im' şarabından Herkes kadeh ile içti, ben fiçi ve sürahi ile içtim”⁷³

65 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 37; Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, 500.

66 Sipehsâlâr, *Mevlânâ Menkıbeleri -Sipehsâlâr Risâlesi-*, 71.

67 Kur'an, Necm (53), 9.

68 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 75-76.

69 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 41; Mevlânâ, *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems*, 2: 112.

70 Sipehsâlâr, *Mevlânâ Menkıbeleri -Sipehsâlâr Risâlesi-*, 75-76.

71 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 54.

72 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 54; Mevlânâ, *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems*, 7: 104.

73 Sipehsâlâr, *Mevlânâ Menkıbeleri -Sipehsâlâr Risâlesi-*, 96.

Yine bu konunun devamında ve bu beyanı destekler nitelikte şu beyti istişhâd etmiştir:

“منصور اشارتگو از خلق به دار آمد از تندى اسرارم حلاج زند دارم”⁷⁴
 “Gerçeği işaretle anlatan Mansûr [Hallâc], halk tarafından darağacına çıkarıldı
 Oysa sırlarımın taşkınlığından, Hallâc beni darağacına çeker”⁷⁵

Bu durum Mevlânâ'nın, müritleri nezdinde yüce bir makamı ihrâz ettiğini ve onun kendisinden önce gelmiş âriflerden daha yüksek bir dereceye ulaştığını göstermektedir.

Eserin mukaddime kısmında henüz ezeldenki canları “Ruhlar, bölük bölük bir araya gelmiş ordulardır. Bunlardan aralarında tanışıklık olanlar birbirleriyle anlaşır, olmayanlar ise birbirlerine düşerler”⁷⁶ hükmüncü Mevlânâ'nın âşıklarından feyz almış âşık ve sâdıklar grubunun yokluk âleminden varlık âlemine adım attıklarında gözlerini o zata âşık kimseleri görmekle açtıklarını ve ruhları arasında bir tanışıklığın bulunduğunu⁷⁷ ifade ederken yine o hazretin şiiriyle istişhâdda bulunmuştur:

“جان من و جان تو را پیش از این سابقه ای بود که گشت آشنا
 الغت امروز از آن سابقه است گرچه فراموش شد آن ها تو را”⁷⁸
 “Bundan önce ruhumla ruhun arasında Geçmişten gelen bir tanışıklık vardı
 Her ne kadar unutsan da sen bunları Bugünkü dostluk geçmişteki âşinâlıktandır”⁷⁹

4.3 Bazı şiirlerin sebab-i vürûdu olarak gösterilen olayların değerlendirilmesi

Bu bölüm bazı şiirlerin sebab-i vürûdu olarak gösterilen anlatıları ihtiva etmektedir. Bu bağlamda nakledilen Mevlânâ'nın hayatı, çevresindekilere olan bağlılığı, onlarla ilişkilerinin boyutu ve mürşitleri nezdindeki yeri gibi konular ehemmiyeti haizdir.

Bununla beraber bu anlatılar bir müridin mürşidi hakkındaki gözlemlere ve diğer mürit ve yakınların bu husustaki rivayetlerine dayandığından bu olayları ayrıca bir değerlendirmeye tâbi tutmak ve bu alandaki eserlerle mukayese etmek ise faydalı olacaktır. Yine bu bağlamda Hicabi Kırlangıç “Mevlânâ'nın Şiirlerinin Tahliline *Menâkıbu'l-Ârifin'nin* Katkısı” adlı bildirisinde sebab-i vürûdu nakledilen şiirlerin Mevlânâ'nın hayatıyla ilgili ayrıntıların tespit edilmesinde araştırmacılara önemli katkılar sağladığını ancak bu şiirlerin sebab-i vürûdu olarak gösterilen olayların çok iyi bir şekilde tahlilinin ve irdelemesinin yapılması, mümkünse başka kaynaklarla mukayese edilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁸⁰

74 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 55; Mevlânâ, *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems*, 7: 217.

75 Sipehsâlâr, *Mevlânâ Menkıbeleri -Sipehsâlâr Risâlesi-*, 97.

76 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 6; Aynı hadis için bkz. Mevlânâ Celâleddin Muhammed, *Mektûbât-ı Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, tsh. Tefik H. Sübhânî, (Tahran: Merkez-i Neşr-i Dânişgâhî, 1371 hş.), 64.

77 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 6.

78 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 6; Mevlânâ, *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems*, 7: 102.

79 Sipehsâlâr, *Mevlânâ Menkıbeleri -Sipehsâlâr Risâlesi-*, 20-21.

80 Hicabi Kırlangıç, “Mevlânâ'nın Şiirlerinin Tahliline *Menâkıbu'l-Ârifin'nin* Katkısı”, *Uluslararası Tasavvuf ve Edebiyat Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Asuman Gökhan (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2021), 237.

Bu konuda ilk olarak Mevlânâ'nın kerametlerinin anlatıldığı bölümde onun bir gazeli ile bu gazelin sebab-i vürûdu olarak gösterilen olayı ele alacağız. Eserde söz konusu gazelin nakledilen iki beyti şöyledir:

«نگفتمت مرو آنجا که میتلات کنند؟
که سخت دست درازند بستہایات کنند؟
نگفتمت که از آن سوی دام در دام است؟
چو درفتادی در دام کی رهاست کنند؟»⁸¹

“Sana oraya gitme, seni esir ederler demedim mi? Zira elleri pek uzundur onların, ayağını bağlarlar Sana, orada tuzak içinde tuzak var demedim mi? Eğer tuzaklarına düşersen nasıl bırakırlar ki seni?”⁸²

Sipehsâlâr Risâlesine göre⁸³ dönemin padişahı Rükneddin⁸⁴, Mevlânâ'nın müridi ve mânevî evladıdır. Mevlânâ ona oğul diye hitap eder. Bir gün Konya'ya Bûzâgû⁸⁵ adında bir pîr gelir ve kısa sürede onun olağanüstü vasıflara sahip olduğuna dair şöhreti yayılır. Bunu duyan padişah pîrin huzuruna varır. Pîr, konuşması sırasında Sultân Rükneddin'e oğul diye hitap eder. Sultân, pîrin durumunu araştırdığında anlatılanların gerçek olmadığını öğrenir ve onu ziyaret ettiği için de pişman olur. Ancak ertesi gün bu olanlar Mevlânâ'ya ulaştırılır. Bu olay üzerine Mevlânâ incirir ve “Kolaydır, eğer onun için başka bir baba ve şeyh çıktıysa, biz de başka bir oğul seçeriz” der. Bu sözden haberdar olan Sultân, Mevlânâ'nın gönlünü almak için Muînüddin Pervâne'yi aracı yapar. Emir Pervâne, Mevlânâ'nın semâa ilgi duyduğunu bildiği için Konya'nın bütün ileri gelenlerini ve şeyhlerini davet ettiği bir semâ meclisi düzenleyip Mevlânâ'yı davet eder. Altın ve gümüş kâselerin bırakıldığı sofrâ hazırlanır ve şarkıcılar şarkı söylemeye başlar. Bu sırada Mevlânâ semâa kalkar. Sipehsâlâr, onun semâ sırasında bir gazeli söylediğini kaydedip bundan şu beyti nakleder:

“به خدا میل ندارم نه به چرب و نه به شیرین
نه بدان کیسه پر زر نه بدان کاسه زرین”⁸⁶
“Ant olsun ki ilgim yok ne yağlıya ne tatlıya Ne altın dolu o keseye ne de o altın kâseye”⁸⁷

81 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 74; Mevlânâ, *Külliyât-ı Divân-ı Şems*, 2: 209.

82 Sipehsâlâr, *Mevlânâ Menkıbeleri -Sipehsâlâr Risâlesi-*, 123.

83 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 72-74.

84 Anadolu Selçuklu Sultânı II. Gıyâseddin Keyhusrev'in oğludur. Rükneddin Kılıçarslan (ö. 664/1266), Moğolların desteğini alan zeki ve ihtiraslı devlet adamı Muînüddin Pervâne'nin bir desisesi neticesinde tek başına tahta geçebilmiştir. Sultanın âlimler ve şeyhlerle münasebetlerinin iyi olduğu kaydedilmiştir. Bkz. Faruk Sümer, “Kılıçarslan IV”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25: 405.

85 Gerek Sipehsâlâr Risâlesinde gerekse ondan iktibas ile Eflâkî'nin Menâkıbu'l-Ârifin'inde geçen rivayetdeki bu şahıs hakkında Tahsin Yazıcı Abdülbâkî Gölpinarlı'nın *Mevlânâ Celâleddin* ile İbn Şeddâd'ın *Baybars Tarihi* adlı eserlerine dayanarak bazı tespitlerde bulunmuştur. Tahsin Yazıcı Sipehsâlâr Risâlesinde “Bûzâgû” ve *Menâkıbu'l-Ârifin*'de “Baba-yi Merendî” olarak nakledilen iki şahsın aynı şahıs ve adının da Halîl bin Ya'kûb bin Tevlan el-Bûzâgû olduğunu ileri sürmüştür. *Baybars Tarihi*'ne göre bu şahıs 602 h/1205 tarihinde Halep'in doğusunda Bûzâgû'de doğmuştur. Onun Halep'in ünlü pek çok âlimlerinden ders aldığı, farklı memleketlere gittiği, bu sırada bazı devlet büyüklerine methiye yazdığı ve 672 h/1273 tarihinde Yemen'de vefat ettiği kaydedilmiştir. Bkz. Eflâkî, “Tahlil ve Nakd-i Menâkıbu'l-Ârifin”, 1276-1277.

86 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 73; Mevlânâ, *Külliyât-ı Divân-ı Şems*, 4: 219.

87 Sipehsâlâr, *Mevlânâ Menkıbeleri -Sipehsâlâr Risâlesi-*, 122.

Yine bu bölümün devamından Mevlânâ'nın semâdan sonra sultanı başsız bir şekilde tahtta oturduğunu gördüğünü hatta buna mecliste hazır bulunan Hüsâmeddin Çelebi'nin de şahit olduğunu anlatır. Ayrıca o günden sonra sultanın işlerinde bir gevşemenin meydana geldiğini belirtir ve o tarihte bazı Moğol beylerinin Kayseri⁸⁸'ye geldiğini ve Anadolu'daki emirler ile Sultan Rükneddin'i oraya çağırıldığını nakleder. Sipehsâlâr bunun devamında der ki: "Sultan, Hüdâvendigâr hazretlerinin yanına geldi ve gitmek için izin istedi. Hüdâvendigâr hazretleri uygun görmedi. Birkaç kez daha izin istediye de Hazret buna engel oldu. Sonunda sultan mecbur olduğu için Kayseri'ye doğru yola çıktı. Birkaç gün sonra, Hüdâvendigâr hazretleri birden kalktı ve hazır bulunanlara: 'Aziz bir kişi, ahiret yolculuğuna çıkmıştır. Onun için gıyabi cenaze namazı kılalım' buyurdu."⁸⁹ Hazret daha sonra semâa kalkar ve bu olay sebebiyle yukarıdaki mevzunun başında iki beyti zikredilen gazeli söyler. Birkaç gün sonra da sultanın şehit edildiği haberi getirilir.

Bu olayda anlatılan Mevlânâ ile Sultan Rükneddin ve Emir Pervâne arasında böyle sıkı bir ilişkinin olması kuvvetle muhtemeldir. Özellikle de Mevlânâ ile Emir Pervâne arasında yakın ilişki bulunduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Nitekim Mevlânâ'nın *Mektûbât*⁹⁰ adlı eseri incelendiğinde kendisine en çok mektup gönderilen şahsın Emir Pervâne olduğu görülür.⁹¹ Söz konusu eserde Mevlânâ ile Sultan Rükneddin'in abisi Sultan İzzeddin Keykâvus arasında irtibat olduğu, onların birbirlerine mektup⁹² gönderdiği açıkça görüle de Mevlânâ ile Sultan Rükneddin Kılıçarslan arasında doğrudan böyle bir bağ bulunmamaktadır⁹³. Bunun nedeni Emir Pervâne'nin devlet idaresini elinde bulundurmasından kaynaklanıyor olabilir. Zira Emir Pervâne devlet yönetiminde öyle muktedir bir hale gelmişti ki Moğolların desteğiyle Sinop'u Trabzon Rum İmparatorluğu'ndan geri aldığı ve Sultan'dan buranın kendisine temlik

88 Sipehsâlâr Risâlesi'nde Moğol emirlerinin Kayseri şehrine gelip Anadolu beyleri ile Sultan Rükneddin'i buraya çağırıldıkları ve sultanın burada şehit edildiği nakledilse de (bkz. Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 123) tarihi kaynaklarda söz konusu hâdisenin Aksaray şehrinde vuku bulduğu belirtilmiştir. Bkz. Sümer, "Kılıçarslan IV", 25: 404; İbni Bibi, *Selçuknâme*, trc. Mükrimin Halil Yinanç, hzr. Rafet Yinanç ve Ömer Özkan, 3. Baskı (İstanbul: Kitabevi, 2015), 226.

89 Sipehsâlâr, *Mevlânâ Menkıbeleri -Sipehsâlâr Risâlesi-*, 73.

90 Mevlânâ'nın farklı nedenlerle muhtelif kimselere gönderdiği mektuplardan oluşur. Bu mektupların büyük çoğunluğu belli meselelerin halledilmesi için devlet büyüklerine yazılmıştır. Bkz. Mevlânâ Celâleddin, *Mektuplar*, trc. Abdülbâki Gölpınarlı (İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1963); Mevlânâ, *Mektûbât-ı Mevlânâ Celâleddin Rûmî*.

91 Başvuran kimselere yardım edilmesi, bu kimselerin bağışlanması gibi nedenlerle Mevlânâ tarafından Emir Pervâne'ye yirmi beş mektup gönderilmiştir. Bkz. Mevlânâ, *Mektûbât-ı Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, 289-299.

92 Mevlânâ ile Sultan İzzeddin Keykâvus arasında mektup alışverişi olmuş, Mevlânâ tarafından sultana on mektup gönderilmiştir. Mevlânâ bu mektupların bazılarında sultana oğul diye hitap etmiş ve ona tesellide bulunmuşken bazılarında ise ondan bazı kimselere yardımını talep etmiştir. Bkz. Mevlânâ, *Mektûbât-ı Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, 272-275.

93 Sipehsâlâr Risâlesinde Mevlânâ kerametlerinin anlatıldığı bölümdeki üç kıssada (bkz. Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 72-74; 74; 81-83) Sultan Rükneddin Kılıçarslan ile Mevlânâ arasındaki ilişkilerin iyi olduğu, Mevlânâ'nın kendisine oğul diye hitap ettiği, onun sarayda düzenlediği meclise katıldığı ancak gücendiği zaman da bunu belli etmekten geri durmadığı görülmektedir. Bir diğer kıssada ise (bkz. Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 78) Sultan Rükneddin'nin eşi Gumaç Hatunun Mevlânâ'ya duyduğu derin saygı ve bizzat kendisinin yaşadığı ve rivayet ettiği keramet zikredilmiştir.

edilmesini istediği zaman Sultan Rükneddin bu isteği kabul etmek ve temliknâmeyi kendisine göndermek zorunda kalmıştır.⁹⁴ Buna rağmen gerek *Sipehsâlâr Risâlesi*’nde gerekse *Menâkıbu’l-Ârifin*’de Mevlânâ ile Sultan Rükneddin Kılıçarslan’ın aralarının iyi olduğu, Mevlânâ’nın Sultan’a muhabbetle yaklaşım nasihatte bulunduğu ve davetine iştirak ettiği kaydedilmiştir.⁹⁵

Sultanın Moğollar tarafından öldürülmesi bahsine gelince tarihi kaynaklara göre bu olayın Emir Pervâne’nin kıskırtması neticesinde meydana geldiği anlaşılır. Yukarıda da zikredildiği gibi güçlü bir otorite kurmuş olan Emir Pervâne artık sultanı kendi iktidarına engel olarak görmeye başlar. Bunun için de Moğolları, Sultan Rükneddin’in Mısır Sultanı Baybars ile birleşip kendilerine saldıracığına, buna engel olmak istediği için de kendisini öldürmek istediğine inanır. Bunun üzerine Moğollar, İlhan’a ait önemli bir hükmün görüşüleceği, Sultan Rükneddin’in de muhakkak gelmesi gerektiği bahanesiyle onu Aksaray’a çeker ve orada öldürürler.⁹⁶

Bu tarihi vakaya işaret eden gazelin geçtiği menkıbede ise sultanın öldürülmesinin sebebi onun Buzâgû adındaki pîrin huzuruna gitmekle Mevlânâ’yı incitmesi olarak gösterilir.⁹⁷ Esâsen “Menâkıb kitapları, kerametleri nakledilen velînin yüceliğini müritlere anlatarak onun tarikata daha sıkı şekilde bağlanmasını sağlamak, tarikata yaygınlık kazandırmak amacıyla genellikle o tarikatın mensuplarından biri tarafından⁹⁸” kaleme alınır. Dolayısıyla burada her mürit gibi yıllarca Mevlânâ’nın hizmetinde bulunan Sipehsâlâr’ın, şeyhi ve mürşidi olan Mevlânâ’yı yüceltmesi, onu kırmanın veya dinlememenin ne tür sonuçlar doğuracağını gösterme gayreti içinde olduğu ve bu yolla müritlerin şeyhlerine olan bağımlı güçlü kılmayı arzuladığı âşikârdır. Nitekim *Menâkıbu’l-Ârifin*’de⁹⁹ çok az bir değişikliklerle nakledilen aynı kıssayı değerlendiren Osman Turan şöyle der:

“İslam dünyasında asırlarca tebcil edilen Selçuklu hânedânına karşı Mevlânâ’nın küçük bir hâdiseden dolayı bu derece kızgınlık göstermesi ve inkırazın da buna bağlanması, şüphesiz, Eflâkî’nin pîrini yükseltmek gayreti ile yaptığı ölçsüz bir mübalâğadan başka bir şey değildir. Nitekim Sultan Veled’in Kılıç Arslan’ı çok methetmesi de Eflâkî’yi tezkibe kâfidir”¹⁰⁰

Tahsin Yazıcı da yine bu konuyla ilgili olarak söz konusu tarihi olayın gerçekte bağdaştığını bunun dışındaki rivayetlerin ise Mevlânâ’nın kerametlerinin gösterilmesine yönelik olduğunu belirtmiştir.¹⁰¹

Sultan Rükneddin’in Moğolların daveti üzerine Mevlânâ’nın huzuruna varması ve kendisinden davete icabet etme konusunda izin istemesi bahsine gelince bu durum Sultanın

94 İbni Bibî, *Selçuknâme*, 224; Sümer, “Kılıçarslan IV”, 25: 404; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 16. Baskı (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018), 547.

95 İlgili bölümler için bkz. Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 72-74; 74; 81-83; Eflâkî, *Menâkıbu’l-Ârifin*, I: 145-149.

96 İbni Bibî, *Selçuknâme*, 225-227; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 547-549.

97 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 72-74.

98 Haşim Şahin, “Menâkıbnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 112.

99 Eflâkî, *Menâkıbu’l-Ârifin*, I: 146-149.

100 Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 549.

101 Eflâkî, “Tahlil ve Nakd-i Menâkıbu’l-Ârifin”, 1276.

Mevlânâ'ya saygısı, bağlılığı ve onun nasihatlerine verdiği önemi beyan etme bağlamındadır. Abdalbaki Gölpınarlı Selçuklu devlet ricâlinden bazılarının Mevlânâ'nın hürmetkârları ve âşıkları olduğunu ve onların bu konudaki ihlaslarından şüphe edilemeyeceğini belirtip o dönemlerde ileri gelen kimselerin şöhret kazanmış şeyhlere saygı göstermelerinin bir gelenek olduğunu bu yolla nüfuzlarını güçlendirdiklerini kaydeder.¹⁰²

Tarihi olaylara ışık tutan mezkûr menkıbenin birkaç mübalağalı yanı hariç tarihi kaynaklar ile örtüşmesi menkıbelerin tarihi konuların araştırılmasındaki önemini artırmaktadır. Nitekim Fuat Köprülü, *Sipehsâlâr Risâlesi* ile onun pek çok bölümünün iktibas edildiği *Menâkıbu'l-Ârifin'in* tarihi gerçeklerden büsbütün ayrılmadıklarını, müelliflerin, yaşadıkları sosyal muhiti çok doğru ve çok canlı bir surette yansıttığını dolayısıyla tarihi mahiyette olan bu eserlerden güven içinde faydalanmanın mümkün olduğunu kaydeder.¹⁰³

Bu mevzuyla alâkalı aktarılması gereken bir diğer nükte sultanın öldürülmesi nedeniyle söylenen gazelin sadece matla beytinin¹⁰⁴ *Menâkıbu'l-Ârifin'deki* ilgili menkıbede¹⁰⁵ de nakledilmesidir. Ayrıca söz konusu menkıbede sebep-i vürudu aynı olan başka bir gazelin matla beyti de aktarılmış olup¹⁰⁶ bu beyitler *Dîvân-ı Kebîr'de* de aynı şekilde kaydedilmiştir.¹⁰⁷

Sebeb-i vürudu zikredilen bir diğer anlatı ise Mevlânâ'nın vefatı sırasında meydana geldiği rivayet edilen depremlerdir. Sipehsâlâr'a göre Mevlânâ'nın vefatına doğru Konya'da kırk gün boyunca peş peşe depremler olur. Halkın hem alt tabakası hem ileri gelenleri bu olanlardan perişan olmuş bir şekilde Mevlânâ'nın huzuruna varıp yaşanan hâdisenin sebebini sorar, bunun bertaraf olması için de ondan dua etmesini isterler. Mevlânâ onları teselli mahiyetinde “Endişelenmeyin, zira toprak acıkmış olup yağlı bir lokma istemektedir. Çok geçmeden bu isteğine kavuşur ve böylece siz de bu felâketten kurtulursunuz”¹⁰⁸ der ve o sıralarda şu gazeli okur:

دل می دهدت که خشم رانی؟	با این همه مهر و مهربانی
در هم شکنی به لن ترانی؟	وین جمله شیشه‌خانه‌ها را
کز خانه تو رخت می کشانی	در زلزله است دار دنیا
بی‌تو نریزد هین تو دانی ¹⁰⁹	نالان ز تو صد هزار رنجور

“Bütün bu sevgi ve muhabbete rağmen Gönlün el verir mi öfkelenmeye?

Aynalarla dolu bu evi ‘Beni asla göremezsin¹¹⁰’ hükümüyle kırıp dağıtmaya?

Sen evden eyer takımını çekiyorsun diye Dünya konağı depremlerle sarsılmaktadır

Yüzbinlerce hastan, senin gidişinle inlemedeler Sen bilirsin, sensiz yaşayamazlar, sakın ha!”¹¹¹

102 Gölpınarlı, *Mevlânâ Celâleddin Hayatı, Eserleri, Felsefesi*, 218.

103 M. Fuad Köprülü, “Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları”, TTK Belleten VII/27 (1943): 422.

104 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 74.

105 Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, I: 148.

106 Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, I: 148.

107 Bkz. Mevlânâ, *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems*, 4: 58.

108 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 96.

109 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 96; Mevlânâ, *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems*, 6: 71.

110 Kur'an, A'raf (7), 143'ten alıntı.

111 Sipehsâlâr, *Mevlânâ Menkıbeleri -Sipehsâlâr Risâlesi-*, 150.

Birkaç gün sonra ise vefatından önce inşâd ettiği son şiiri olduğu belirtilen şu gazeli okuduğu rivâyet edilir:

"رو سر بنه به بالین تنها مرا رها کن
 ماییم و موج سودا شب تا به روز تنها
 بر شاه خوبرویان واجب وفا نباشد
 بر روی عاشق تو صبر کن وفا کن
 پس من چگونه گویم آن درد را دوا کن
 در خواب دوش پیری در کوی عشق دیدم
 با سر اشارتم کرد که عزم سوی ما کن
 گر ازدهاست در ره عشقیست چون زمرد
 از برق آن زمرد هین دفع ازدها کن
 تاریخ بوعلی 112 گو تنبیه بو علا کن"¹¹³

"Git, başını yastığa koy, beni yalnız bırak
 Perişan, uyur gezer ve âşık biri olan beni bırak
 Biz akşamdan sabaha kadar sadece sevda seliyle birlikteyiz İster gel başışla, istersen de git, eziyet et
 İster gel başışla, istersen de git, eziyet et
 Güzel yüzlülerin şahının vefalı olmasına gerek yok Ey yüzü sararmış âşık! Sen vefalı ol, sabret
 Bu öyle bir derttir ki, ölümden başka ilâcı yoktur onun O halde ben nasil: 'Bu derdi iyileştir'
 diyeyim

Dün gece rüyada aşk mahallesinde bir pîr gördüm
 Başıyla bana: 'Bize gel' diye işaret etti
 Eğer yolda ejderha varsa, zümrüt gibi bir aşk da var
 Öyleyse o zümürdün ışığıyla, ejderhanın
 tehlikesini sav

Kes artık, kendimde değilim ben, sen hüner saçan biriysen İbn Sînâ'nın tarihini yaz, Ebü'l-Alâ'ya
 ders öğret"¹¹⁴

Sipehsâlâr, Mevlânâ'nın yukarıdaki ikinci gazeli yatağa düşmeden ve dönemin Câlînûs'u olan Mevlânâ Ekmeleddin ve Gazanferi'nin kendisinde oluşan halsizliğin tedavi ve teşhisinden aciz kalmadan bir süre önce kırmızı bir ferecî giydiği halde söylediğini naklederken Eflâkî, bunun sebab-i vürudunu Mevlânâ'yı yıkayan İhtiyâreddin İmam'dan naklen şöyle rivayet eder: Mevlânâ, günlerdir hizmetinde bulunup uykusuz ve bitkin olan ve kendisinin dıçar olduğu kırıklık ve halsizlikten hüzünlenip inleyen, nâralar atan ve asla istirahat etmeyen Sultan Veled'e: "Bahâeddin, ben iyiyim; git başını yastığa koy da biraz dinlen" der. Sultan Veled babasının sözünü dinleyip gidince Mevlânâ, son gazeli olduğu anlaşılan söz konusu gazeli söyler. Orada bulunan ve kanlı gözyaşı döken Hüsâmeddin Çelebi bu gazeli kaleme alır.¹¹⁵

Yukarıdaki ilk şiiri şahit olarak getiren Sipehsâlâr, Mevlânâ'nın vefatı yaklaşıncâ Konya'da kırk gün peş peşe deprem olduğunu, halkın bu nedenle acınacak duruma geldiğini belirtmiş ve bunu o zatın "eyer takımını evden çekmesiyle" ilişkilendirmiştir. Aynı olayı yine büyük ihtimalle Sipehsâlâr risâlesinden özetle ve söz konusu gazeli anmadan nakleden Eflâkî¹¹⁶ ise depremin yedi gün boyunca devam ettiğini, birçok ev ile bahçe duvarlarının yıkıldığını, âlemin birbirine geçtiğini ve halkın çılgınlıklar attığını ve yaşanan bu olaylar karşısında Mevlânâ'nın: "Zavallı toprak yağlı lokma istemededir. Ona istediğini vermek gerek" dediğini kaydeder.

Her ne kadar rivayetler arasında farklılıklar olsa da gerek *Sipehsâlâr Risâlesinde* gerekse

112 *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems'te* 'Ebû Ali' olarak kaydedilmiştir. Bkz. Mevlânâ, *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems*, 4: 250-251

113 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 96; Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, II: 590; Mevlânâ, *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems*, 4: 250-251.

114 Sipehsâlâr, *Mevlânâ Menâkıbeleri -Sipehsâlâr Risâlesi-*, 151-152.

115 Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, II: 589-590.

116 Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, II: 584-585.

Menâkıbu'l-Ârifin'de Mevlânâ'nın vefatı öncesinde böyle bir doğa olayının yaşandığı nakledilmesi inandırıcı gelmektedir. Ancak bu tür doğa olayları vuku bulduğu yerdeki bütün insanları ilgilendirmesine rağmen *Sipehsâlâr Risalesinde* söz konusu deprem hakkında Sultan Veled'in en küçük bir bilgi bile vermemesi ve bu hadisenin sadece Eflâkî¹¹⁷ tarafından ve farklı rivayetlerle de Sultan Veled ve oğlu Ulu Ârif Çelebi'nin vefatı nedeniyle anlatılmış olması bu durumu şüpheli hâle getirmektedir.¹¹⁸

Esâsen bu şehrin deprem gibi büyük doğal afetlere maruz kaldığına dair herhangi bir kayıt da bulunmamaktadır.¹¹⁹ Bu durumun nedenini İslâm'ın alime ve ilme verdiği değerde aramak daha doğru olur. Nitekim asırlar önce İslâm'ı benimsemiş ve değerlerini iliklerine kadar özümsemiş toplumumuzda “Âlimin ölümü âlemin ölümü gibidir” sözü söylenegelmiştir. Ayrıca bu rivayet bize Mevlânâ'nın, müritleri ve halkın nezdinde ihraz ettiği mualla ve müstesna makamını da göstermektedir.

Tahsin Yazıcı *Menâkıbu'l-Ârifin'deki* rivayetlere dair yaptığı eleştiride *Sipehsâlâr Risalesi* ve ondan iktibas ile *Menâkıbu'l-Ârifin'de* Mevlânâ'nın ölümü ile ilişkilendirilen ve depremlerin meydana geldiğini belirten şiirin esâsen Şems-i Tebrîzî'nin Konya'yı terk etmek istemesi nedeniyle yazıldığını kaydeder.¹²⁰ Zaten şiirde kullanılan üslûp da bu şiirin Şems'in Konya'yı terk etmek istemesi nedeniyle yazıldığını teyit eder niteliktedir. Zira Şems Konya'ya geldikten ve Mevlânâ ile tanışıp sohbet arkadaşı olduktan sonra Mevlânâ, yakınlarına ve çevresindekilere artık daha az vakit ayırmaktaydı. Bu durumdan rahatsız olanlar ise bunun müsebbibi olarak Şems'i görüyor ve rahatsızlıklarını her fırsatta gösteriyorlardı. Bu durum üzerine Şems Konya'yı terk etme kararı alır. Onun bu kararı karşısında Mevlânâ'nın ona, “Bunca sevgi ve bağlılığa karşı öfkelenmeye, kalpleri kırmaya gönlün razı olur mu?”¹²¹ demiş ve “Terk edip gitmesi durumunda ise bundan çok ciddi müteessir olacağımı, feryat edip inleyeceğini ve onsuz yaşamının güç olacağını”¹²² belirtmiş olması daha uygun düşmektedir. Söz konusu gazelin *Sipehsâlâr Risâlesi'nde* zikredilmeyen beyitlerinde Mevlânâ, dünyayı gece gazeldeki muhatabını ise güneş (âfitâb), insanları sûret muhatabını ise cân olarak tasvir etmiş ve halkın bu cânın varlığından gafil onun yerinden ayrılması durumunda ise ağıt yakmaya başladıklarını serdetmiştir. Ayrıca güneş (hurşîd) tutulması (cânın gözlerden kaybolması) esnasında ne

117 Eflâkî, Sultan Veled'in vefatından önce yedi gün boyunca ve Ulu Ârif Çelebi'nin vefatından önce ise üç gün süresince deprem olduğunu belirtmiştir. Bkz. Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifin*, tsh. Tahsin Yazıcı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, c. II, 2. Baskı, Ankara, 7/27 ve 8/101.

118 Eflâkî, “Tahlil ve Nakd-i Menâkıbu'l-Ârifin”, 1310-1311.

119 Eflâkî, “Tahlil ve Nakd-i Menâkıbu'l-Ârifin”, 1311; Mustafa Önge, “Tarihsel Süreçte Konya Kent Morfolojisinin Gelişimi”, Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildirileri, ed. Ayşe Sema Kubat vd (İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları, 2018), 456.

120 Eflâkî, “Tahlil ve Nakd-i Menâkıbu'l-Ârifin”, 1311.

121 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 96; Mevlânâ, *Külliyyât-ı Dîvân-ı Şems*, 6: 71-72.

122 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 96; Mevlânâ, *Külliyyât-ı Dîvân-ı Şems*, 6: 71-72.

eğlencenin ne de neşenin kalmayacağını belirtmiştir.¹²³ Yukarıdaki gazelde kûşûf motifıyla Şems'in Konya'yı terk etmesine/terk ettiğine ve ağıt yakan halk ile de Şems'i Konya'yı terk etmek zorunda bırakan kimselere işaret edilmiştir denilebilir.

Bu konuyla ilintili olup sebab-i vürudu nakledilen bir diğer şiir ise Mevlânâ'nın Şems-i Tebrizî'nin geri gelmesini arzularak söylediği ve oğlu Sultan Veled ile Şam'da bulunduğunu haber aldığı Şems-i Tebrizî'ye gönderdiği şu gazeldir:

حی و دانا و قادر و قیوم	"به خدایی که در ازل بوده است
تا بشد صد هزار سیر معلوم	نور او شمع‌های عشق افروخت
عاشق و عشق و حاکم و محکوم	از یکی حکم او جهان پر شد
گشت گنج عجایبش مکتوم	در طلسمات شمس تبریزی
از حلاوت جدا شدیم چو موم	که از آن دم که تو سفر کردی
ز آتشش جفت و ز انگبین محروم	همه شب همجو شمع می‌سوزیم
جسم ویران و جان درو چون بوم	در فراق جمال او ما را
زفت کن پیل عیش را خرطوم	آن عنان را بدین طرف برتاب
همجو شیطان طرب شده مرجوم	بی‌حضورت سماع نیست حلال
تا رسید آن مشرفه مفهوم	یک غزل بی‌تو هیچ گفته نشد
غزلی پنج شش بشد منظوم	پس به ذوق سماع نامه تو
ای به تو فخر شام و ارمن و روم ¹²⁵	شام از نور ¹²⁴ صبیح روشن باد

"Ezelde diri, bilgili, güçlü ve kayyûm olan; Allah'a ant olsun ki

Yüz binlerce sır âşikâr olsun diye; Onun nuru aşk mumlarını tutuşturdu

Âşık, aşk ve emir veren ile emir alan kimselerle; Dünya doluverdi, onun bir emriyle

Şems-i Tebrizî'nin tulsımları içinde; Allah'ın sırlarının hazinesi gizlendi

Senin yola çıktığın o andan itibaren; Mum misâli tatlılıktan uzak düştük

Her gece mum gibi yanyoruz; Onun ateşiyle beraberiz, balından ise mahrumuz

Onun güzel yüzünün uzaklığında, bizim için; Bedenimiz viran, ruhumuz ise ondaki baykuş gibidir

O dizgini bu yöne çevir; Hayat filinin hortumunu güçlendirdi

Senin yokluğunda semâ helâl değildir; Şenlik ise, şeytan gibi kovulmuştur

O kutsal mektup ulaşana kadar; Sensiz bir gazel dahi söylenmedi

Senin mektubunu dinlemenin vermiş olduğu zevkle; Beş altı gazel yazıldı

Ey Şam, Ermenistan ve Rum'un övüncü; Şam¹²⁶, sabahın nuruyla aydınlansın"¹²⁷

Mevlânâ'nın Şems-i Tebrizî'ye gönderdiği dört manzum mektuptan biridir.¹²⁸ *Sipehsâlâr Risâlesinde* bunlardan sadece biri nakledilse de Şems-i Tebrizî tarafından Mevlânâ'ya ansızın gelen bir mektup karşısında Mevlânâ'nın Şems'e duyduğu aşk ve sevgi ile tekrar semâa kalktığı

123 Mevlânâ, *Külliyât-ı Divân-ı Şems*, 6: 71-72.

124 Işık, nur, parlaklık anlamındaki "nûr" kelimesi yerine asıl metinde sen anlamındaki "to" ve "Şam" ismi yerine de "gecemiz" veya "Şam'ımız" anlamındaki "Şâm-i ma" terkibi kaydedilmiştir. Bkz. Mevlânâ, *Külliyât-ı Divân-ı Şems*, 4: 80-81.

125 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 109-110; Mevlânâ, *Külliyât-ı Divân-ı Şems*, 4: 80-81.

126 Bu kelime Farsça'da 'akşam' anlamına gelmektedir.

127 Sipehsâlâr, *Mevlânâ Menâkıb-ı Sipehsâlâr Risâlesi-*, 170-172.

128 Bu mektuplar için bkz. Mevlânâ, *Mektûbât-ı Mevlânâ Celâleddin Rûmî*, 242-245; Eflâki, *Menâkıbu'l-Ârifîn*, II: 701-703.

ve gazeller söylediği kaydedilmiştir.¹²⁹ Bu durumu yukarıdaki gazel de doğrular niteliktedir. Gazelde Şems'in yokluğunda Mevlânâ'nın semâa kalkmadığı, şenlikten uzak durduğu, Şems'in yokluğunun üzüntüsünü yaşadığı, gazel söylemediği ancak Şems'ten kendisine mektup geldikten sonra beş altı gazel yazdığı belirtilmiştir.

5. Sonuç:

Bu çalışmada Sipehsâlârın “*Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*” adlı eserin muhteva ve edebi özellikleri incelenmiş, Mevlânâ araştırmalarındaki önemine değinilmiş ve *Risâlede* geçen Mevlânâ'ya ait beyit ve gazellerin şerhine katkısı değerlendirilmiştir. Tasavvufi bir eser olup sade bir dille yazılan *Sipehsâlâr Risâlesi* yer yer yedinci asır Fars nesrinin özelliğini göstermekte ve uzun Arapça unvan ve cümleler içermektedir. Mevlânâ hakkında yazılan ilk menâkıbnâme kitabı olan bu eser Mevlânâ araştırmalarında temel kaynak olması hasebiyle söz konusu alanda kendisinden sonraki dönemlerde yapılan araştırmalara kaynaklık etmiştir. Bu eserden en fazla aktarımda bulunan ve Mevlevilikle ilgili araştırmalarda bir diğer önemli kaynak olan eser Eflâkî'nin *Menâkıbu'l-Ârifin*'idir. Sipehsâlâr, Mevlânâ ile Şems-i Tebrîzî'nin karşılaşması, sohbetleri ve yaşanan olaylar ve olayların Mevlânâ üzerindeki etkisi hakkında önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Onun Mevlânâ'nın müridi olması, çevresindekileri görmüş tanıdığı olması önemli tespitlerde bulunmasını sağlamıştır. Başka eserlerde rastlanılmayan Mevlânâ'nın doğum tarihi ve şeceresi ile ilgili tespitlerde bulunmuştur. Özellikle de onun hayatından, düşünce dünyasından, ibadetlerinden ve gerek yakınları gerekse de dönemin ileri gelenleriyle olan münasebetlerinden önemli aktarımlarda bulunmuştur. Mevlânâ'nın dönemin Selçuklu sultanları ile olan sıkı irtibatından, sultanların Mevlânâ'ya olan bağlılıklarından ve ona baba diye hitap etmelerinden bahsedilmiştir. Ancak risalenin müellifinin de bir mürit olması ve her müridin şeyhini yüceltmek istemesi gerçeği kimi menkıbelerde bazı abartılı durumların aktarılmasını beraberinde getirmiştir. IV. Kılıçarslan'ın Bûzâgû olarak zikredilen Baba Merendi'yi ziyaret etmesi ve Mevlânâ'nın Sultan'a gücenmesi neticesinde devlet işlerinde gevşemenin baş göstermesi ve Sultan'ın Moğollar tarafından öldürülmesi rivayeti bunlardan biridir. Bu anlatılar söz konusu dönemin ilgili kaynak eserleri ile mukayese edilerek incelenmiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

129 Sipehsâlâr, *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*, 109-110.

Kaynakça/References

- Değirmençay, Veyis. “Sultan Veled”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 37:521-522. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Eflâkî, Ahmed. *Menâkıbu'l-Ârifîn*. tsh. Tahsin Yazıcı, 2. Baskı. II. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1980.
- Eflâkî, Ahmed. *Menâkıbu'l-Ârifîn*. tsh. Tahsin Yazıcı, 2. Baskı. I. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976.
- Eflâkî, Ahmed. “Tahlil ve Nakd-i Menâkıbu'l-Ârifîn”. *Menâkıbu'l-Ârifîn*. tsh. Tahsin Yazıcı. II: 1213-1334. 2. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1980.
- Eflâkî, Ahmed. “Önsöz”. *Menâkıbu'l-Ârifîn*, tsh. Tahsin Yazıcı. I: 7-28. 2. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1976.
- Fürûzanfer, Bediüzzamân. *Ehâdis ve Kısas-ı Mesnevî*. Trc. Hüseyin Davûdî. 7. Baskı. Tahran: Emîr Kebir, 1393 hş.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Mevlânâ Celâleddin Hayatı, Eserleri, Felsefesi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2015.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2006.
- Hümâm-ı Tebrîzî, Dîvân-ı Hümâm-ı Tebrîzî, tsh. Raşid Eyvazî. Tebrîz: Danişkede-i Edebiyât ve Ulûm-ı İnsânî-i Tebrîz, Müessesesi-i Tarih ve Ferheng-i İran, 1351 hş.
- İbnî Bîbî. *Selçuknâme*. Trc. Mükrimin Halil Yinanç. Hrz. Rafet Yinanç ve Ömer Özkan. 3. Baskı. İstanbul: Kitabevi, 2015.
- Kırlangıç, Hicabi. “Mevlânâ'nın Şiirlerinin Tahliline Menâkıbu'l-Ârifîn'nin Katkısı”. *Uluslararası Tasavvuf ve Edebiyat Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Ed. Asuman Gökhan. 235-240. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2021.
- Köprülü, M. Fuad. “Anadolu Selçukluları Tarihinin Yerli Kaynakları”. *Belleten* VII/27 (1943): 379-522.
- Mevlânâ Celâleddin Muhammed. *Mesnevî-i Ma'nevî*. Tsh. Reynold Alleyne Nicholson. Hrz. Mesut Hâşemî. 2. Baskı. Tahran: İntişârât-ı Ferheng-i Câmî', 1391 hş.
- Mevlânâ Celâleddin Muhammed. *Külliyât-ı Dîvân-ı Şems*. ba-Tashihât ve Havâşî Bediüzzaman Fürûzanfer. 4. Baskı. 2-4-6-7. Tahran: Emîr Kebir, 1378 hş.
- Mevlânâ Celâleddin Muhammed. *Mektûbât-ı Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî*. Tsh. Tevfik H. Sübhânî. 1. Baskı. Tahran: Merkez-i Neşr-i Dânişgâhi, 1371.
- Muvahhid, Muhammed Ali. “Sipehsâlâr ve Risâle-i Ū der-Menâkıb-ı Hüdâvendigâr”. *Pejuhişnâme-i Edeb-i Hamâsî* 9 (Tabistan ve Payiz 1389 hş.): 25-32.
- Mütenebbî, *Emsâl-i Sâire ez Şi'r-i Mütenebbî*, Sâhib b. Abbâd, trc. Fîrûz Harîrî. Tahran: İntişârât-ı Sahar, 2536.
- Odukkıran, Fatih. *Mevlevî Tezkiresi: Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân İnceleme Metin*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2020.
- Önge, Mustafa. “Tarihsel Süreçte Konya Kent Morfolojisinin Gelişimi”. Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildirileri. Ed. Ayşe Sema Kubat vd. 455-468. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları, 2018.
- Sipehsâlâr, Mecdüddîn Feridûn b. Ahmed. *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*. Tsh. Muhammed Afşin Vefayî. 2. Baskı. Tahran: Sohen Yayınları, 1387 hş.
- Sipehsâlâr, Mecdüddîn Feridûn b. Ahmed. “Önsöz”. *Risâle-i Sipehsâlâr der-Menâkıb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr*. Tsh. Muhammed Afşin Vefayî. Bir-On dört. Tahran: Sohen Yayınları, 1387 hş.

- Sipehsâlâr, Mecdüddîn Feridûn b. Ahmed. *Mevlânâ ve Etrafındakiler*. Trc. Tahsin Yazıcı. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, 1977.
- Sipehsâlâr, Mecdüddîn Feridûn b. Ahmed. *Mevlânâ Menkıbeleri -Sipehsâlâr Risâlesi-*. Trc. Kâmuran Bozkurt. İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 2022.
- Sultan Veled. “Mukaddime”. *Velednâme*. be-tashih-i Celâleddin Hümâyî, be-ihimâm-i Mâhduht Bânû Hümâyî. Yüz on üç. Tahran: Hüma Yayınları, 1376 hş.
- Sümer, Faruk. “Kılıcarslan IV”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 25: 403-405. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Şahin, Haşim. “Menâkıbnâme”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 29: 112-114. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004.
- Şimşekler, Nuri. “Feridûn-ı Sipehsâlâr”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 37: 260. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Şîrâzî, Sa'dî. *Şerh-i Gazelha-yi Sâ'dî*. Hrz. M.R Barzegar Khaleghi –Touraj Aghdaii, 1. Baskı. I. Tahran: İntişârât-ı Zevvâr, 1386 hş.
- Şîrâzî, Sa'dî. *Gülîstan*. Hrz. Halil Hatîb-i Rehber. 22. Baskı. Tahran: İntişârât-ı Safî Alişâh, 1388 hş.
- Turan, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye*. 16. Baskı. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018.
- Vefâyî, Muhammed Afşin. “Bahş-i Nev Yâfteyî Ez Akvâl-i Mevlânâ Der Hulâsatü'l-Menâkıb”. *Mecelle-i Danişkede-i Edebiyat ve Ulum-i İnsani-i Meşhed* 160 (Bahar 1387): 295-308.